

„Ir stok už garbę Lietuvos“.

Tarpukario Lietuvos sportininkų garbės dovanų ir sporto prizų rinkinys Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje

Rita Škiudienė

Istorinė Lietuvos Respublikos prezidentūra Kaune, Vilniaus g. 33, LT-54448 Kaunas

El. paštas: skiudiene@gmail.com

Remiantis mažai tyrinėtais XX a. pirmosios pusės Lietuvos muziejų rinkiniais ir tarpukario periodika, siekiama išsamiau ištirti sportinių apdovanojimų atsiradimą, tradicijų formavimąsi. Straipsnyje pirmą kartą išskiriami du apdovanojimų tipai, būdingi tik tarpukariui, – garbės dovanos (įteikiamos priešininkų komandoms prieš rungtynes) ir vienkartiniai bei pereinamieji prizai. Valstybės vadovų Lietuvos prezidentų Kazio Griniaus ir Antano Smetonos įsteigti vardiniai prizai – vienas reikšmingų būdų remti ir skatinti tarpukario Lietuvos sportinį judėjimą kaip nacionalinį mažos tautos pasididžiavimo objektą. Bandyta apžvelgti ir panagrinėti, kokios istorinės ir meninės įtakos, hipotetinės prielaidos lėmė sporto prizų formų ir specifinių meninių ypatumų susiformavimą. Nemažiau svarbus visiškai netyrinėtas klausimas, kas gamino šiuos dirbinius, išsaugotus Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje. Straipsnyje pateikta nauja istorinė medžiaga ir atliktas tyrimas gali tapti prielaida tolesnėms menotyryninkų studijoms.

RAKTAŽODŽIAI: XX a. pirmoji pusė, Lietuva, garbės dovanos, pereinamieji sporto prizai, sporto organizacijos, vazos, taurės, bokalai, antikiniai indai

Antikos pasaulyje kilusios sportinių žaidynių nugalėtojų apdovanojimo tradicijos neliko užmarštyje¹. XIX a. pabaigos Vakarų Europoje jos tapo atgimusio sportinio judėjimo kulminacine, iškilminga dalimi, kaip ir antikos laikais, išaukštinančia atletų pergales, simboliškai įprasmintas teikiama sporto prizais. Nuošalyje nuo sporto judėjimo neliko ir Lietuva, perėmusi ne tik sportinio žaidimo įgūdžius, bet ir varžybų ritualus. Tą liudija Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje išsaugotas gausus sporto trofėjų rinkinys – garbės dovanos ir sporto prizai. Šiuos 1925–1939 m. Lietuvos sportininkų pergalių ir tarptautinio bendravimo liudininkus tuometiniam Vytauto Didžiojo kultūros muziejui 1942 03 07 perdavė Kūno kultūros rūmai Kaune². Taigi Čiurlionio muziejaus rinkinys yra vienintelis toks mūsų šalyje.

Muziejaus vadovai Paulius Galaunė, Petras Stauskas ir jų bendradarbiai sugebėjo sovietmečiu išsaugoti per 260 unikalų eksponatų, išsklaidytų po įvairius muziejaus skyrius: Taikomosios dailės, Numizmatikos, Grafikos. Rinkinio pagrindą (per 150 eksp.) sudaro taikomosios dailės pavyzdžiai: sidabro, metalo, medžio, odos, porceliano, krištolo taurės, vazos, dekoratyvinės lėkštės, bokalai, statulėlės, plaketės, aplankai, dėžutės, bloknotai, laikrodžiai, knygos, vėliavėlės ir vimpelai. Tarp šių vertybių išsiskiria 1938 m. Lietuvos

1 Sportinės žaidynės, kaip religinės šventės dalis, atsirado Senovės Graikijoje. Nors olimpinės žaidynės buvo pati iškiliausia Senovės Graikijos šventė, buvo rengiamos ir kitos – Pitijos, Istmo, Nemėjos, Didžiosios Panatėnų – žaidynės. Pitijos žaidynės vykdavo Apolono garbei Delfuose, nugalėtojai buvo apdovanojami laurų vainikais. Istmo žaidynės Korinte (589 ar 582 m. pr. Kr.) buvo skirtos pagerbti Poseidoną, nugalėtojus vainikuodavo pušies šakelių vainikais. Dzeusas garbintas Nemėjos (573–270 pr. Kr.) žaidynėse, laimėtojas gaudavo šviežią laukinį salierą. Atėnuose vykusių Atėnei skirtų Panatėnų varžybų nugalėtojus apdovanodavo amforomis, sklidinomis geriausio alyvuogių aliejaus. Specialios formos Panatėnų prizinės amforos, puoštos juodafigūre tapyba Atėnų ir varžybas vaizduojančiomis scenomis (atitinkamos rungties nugalėtojas gaudavo vazą su tos rungties vaizdu), gamintos Atėnuose nuo 566 m. pr. Kr. (Oxladne, Ballhemeir 2000: 6, 10; Олимпийские игры 1980: 29).

2 Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus direktoriaus P. Galaunės ir Istorinio skyriaus vedėjo P. Karazijos laiškas Kūno kultūros rūmų direktoriui 1942 vasario 10 d. *Kauno apskritys archyvas*. R-965. Ap. 1. B. 6, P. 13.

Tautinės olimpiados atributika – medaliai, ženkliai, olimpiados atidarymo aktas ir kt., net olimpiados vėliava. Į Numizmatikos skyrių pateko užsienio šalių ir Lietuvos automobilių klubų ženklų ir plakečių, medalių ir ženklelių kolekcija (per 80 vnt.), į Grafikos skyrių – sporto varžybas ir kt. renginius reklamuojantys plakatai, įvairūs spausdiniai, į Vaizduojamosios dailės skyrių – keli dailės kūriniai.

Didžioji rinkinio dalis buvo eksponuota 1989 08 18–1989 09 19 Čiurlionio dailės muziejaus centriniuose rūmuose veikusioje parodoje „Sporto trofėjai“. Surengti parodą paskatino pakitusios politinės realijos – rūpėjo pristatyti visuomenei eksponatus, liudijančius Lietuvos tarpukario gyvenimo aspektus, apie kuriuos sovietmečio cenzūra neleido užsiminti. Parodos rengėjams – dabartiniam muziejaus direktoriui Osvaldui Daugeliui, Taikomosios dailės skyriaus vadovei dr. Aldonai Snitkuvienei ir muziejininkei Ritai Škiudienei – teko kliautis fragmentiškomis žiniomis, liudininkų prisiminimais, nes tarpukario publikacijos šia tema dar nebuvo prieinamos. Parodos rengėjams ypač padėjo Lietuvos kariuomenės puskarininkis, žurnalistas Stanislovas Buzas (tragiškai žuvęs), pasidalijęs savo žiniomis.

Istorinėje Lietuvos Respublikos prezidentūroje Kaune 2011 m. rugpjūčio 30 d. atidarytoje parodoje „*Ir stok už garbę Lietuvos*“ Lietuvos sportininkų pasiekimai 1918–1940 m. po 22 metų pertraukos pristatyti muziejuje išsaugoti sporto istorijos eksponatai. Šįkart visi parodoje eksponuojami prizai yra atributuoti: nurodyti jų autoriai, dirbtuvės, kilmės vieta, kiti būtini duomenys – sporto šaka, varžybų data ir rezultatai.

XX a. pirmosios pusės sporto prizai – taikomosios dailės dirbiniai

Išlikę sportiniai prizai supažindina mus ne vien su XX a. pirmosios pusės sportinių apdovanojimų istorija ir tradicijomis Lietuvoje. Jie domina bei žavi ir savo meninėmis savybėmis – ikonografija, plastiniais sprendimais, atlikimo meistriškumu, kai kada medžiagų deriniais. Daugelį šių dirbinių sukūrė žymūs Baltijos šalių dailininkai: latviai – grafikas Sigismundas Vidbergas (1890–1970), Rygos M. Kuznecovo porceliano fabrike dirbę dailininkai Verneris Krisonas (1 pav.), Herbertas Mangoldsas (1901–1978), Augustė Silinia; estai – odos meninio apdirbimo meistras Eduardas Taska-Laaksonenas (1890–1942), metalo dailininkai Romanas Tavastas (1895–1942), Otto Tammeraidas (1895–1942) ir lietuvių dailininkas Jonas Juozas Burba (1907–1952), kuris, kaip ir minėtieji estų metalo dailininkai, mirė Sibiro tremtyje. Prizus kūrė ir gamino Rygos, Talino, taip pat įvairių Vidurio ir Vakarų Europos šalių porceliano, krištolo, metalo, medžio ir odos dirbtuvės bei garsūs fabrikai. Be abejo, sportininkų trofėjai buvo

1 pav. Dekoratyvinė lėkštė. Latvijos lengvosios atletikos delegacijos garbės dovana. Dail. Verneris Krison. Ryga, 1938. Porcelianas, viršglazūrinė tapyba. H – 7,1; Ø – 28,9 cm. (ČDM, Rimantės Ropytės nuotr.)

2 pav. Skulptūrėlė „Latvė“. Latvijos lengvosios atletikos sąjungos garbės dovana. Rygos M. Kuznecovo porceliano f-kas, 1938. Autorius nežinomas. Dekoratorė Lidija Barmina. 24,7 × 16,5 × 16 (ČDM, Rimantės Ropytės nuotr.)

originalūs, meniški nedidelėmis serijomis leisti fabrikiniai dirbiniai. Kai kurie prizai yra tiesiog dailūs, brangūs, kokybiškai pagaminti indai, pavyzdžiui, vazos, kurių analogai naudoti ir buityje. Tokiais atvejais tik įrašai krištolo, porceliano vazų ir statulėlių (2 pav.), dekoratyvinių lėkščių, odinių aplokų paviršiuje ar prie jų pritvirtintose sidabro lentelėse bei apkaustuose liudija, jog tai konkrečioms sporto varžyboms skirta dovana. Prizų ir jų funkciją atlikusių dekoratyvinių dirbinių ar indų meninė kokybė patvirtina, kaip smuko šiuolaikiniai amatai ir pakito mūsų daiktinė aplinka. Tarpukario sportiniai prizai šiuolaikiniame kontekste būtų suvokiami kaip išskirtiniai prabangos daiktai. Tokio meninio lygio apdovanojimai šiais laikais yra visiška retenybė ir galėtų būti gretinami tik su valstybių vadovų reprezentacinėmis dovanomis.

Apie sportą Lietuvoje

Šiuolaikinio sporto pradžia siejama su arklių lenktynėmis ir bokso varžybomis, kurių tėvynė – XVIII a. Anglija. XIX a. pirmojoje pusėje Vakarų Europoje ne tik aukštesnysis, bet ir vidurinis sluoksnis ieškojo pramogų, tinkančių aktyviam laisvalaikiui. Tai kūrė sąlygas sporto plėtotei ir jo

masiškėjimui. Miestuose (pirmiausia Anglijoje) atsirado poilsio zonos, žaidimų aikštelės; kūrėsi įvairių sporto šakų mėgėjų draugijos, organizacijos, peraugusios į tarptautines federacijas. Ilgainiui, be vietinių varžybų, buvo rengiamos regioninės, tarpvalstybinės, pagaliau – pasaulinės³. Sportinės pergalės tapo viena svarbių modernėjančio pasaulio tarptautinės reprezentacijos formų, o laimėjimai – nacionalinio pasididžiavimo objektu.

Į Lietuvą sporto tradicijos pradėjo skvertis dar iki Pirmojo pasaulinio karo, tačiau tuometinė sporto raida mūsų šalyje buvo vangė. Kiek gyvesni procesai vyko Rusijos imperijoje, Suomijoje, taip pat Lenkijoje. Lietuvos sporto pradžia sietina tik su nepriklausomybės laikotarpiu. Plačiau įvertinus sporto ir sportinės veiklos naudą, susirūpinta sporto populiarinimu, pirmiausia šia veikla siekta sudominti jaunimą. Į nepriklausomą Lietuvą sugrįžo nemažai po pasaulį karo išblaškytų lietuvių, tarp jų ir sporto entuziastų, susipažinusių su įvairiomis sporto šakomis. Lietuvos sporto mėgėjai pradėjo kurti sporto organizacijas. Nemažai žinomų žmonių, kultūros ir mokslo veikėjų (Borisas Dauguvietis, Juozas Eretas, Tadas Ivanauskas, Vincė Jonuškaitė-Zaunienė, Vladas Jurgutis, Steponas Kolupaila, Petras Oleka, Kipras Petrauskas, Antanas Žmuidzinaičius, Antanas Vienuolis-Žukauskas)

3 Lietuvos kūno kultūros ir sporto istorija 1996: 47–52, 70–75, 77–82.

rėmė dviračių sportą, automobilizmą, lengvąją atletiką, krepšinį, futbolą ir kt.⁴ Jie buvo ne tik varžybų organizatoriai, bet ir apdovanojimų mecenatai.

Lietuvos sportininkų tarptautinius ryšius lėmė to meto politinė padėtis Europoje. Daugiausia bendrauta su Baltijos šalimis, artimiausiomis kaimynėmis – Latvija ir Estija. SELL (pavadinta pagal dalyvaujančių valstybių pavadinimų pirmąsias raides) olimpiadose dalyvaudavo Suomijos, Estijos, Latvijos ir Lietuvos studentai. 1935 m. įvykęs Pasaulio lietuvių kongresas Kaune paskatino labiau bendrauti su lietuvių išeivijos sportininkais.

Dažni svečiai Lietuvoje būdavo Čekoslovakijos, Austrijos, Vengrijos klubai, atvykdavo ir Ispanijos, Prancūzijos, Vokietijos, Švedijos, Danijos, Olandijos, Jugoslavijos, Bulgarijos, Rumunijos, Palestinos sportininkai (pavyzdžiui, futbolininkai). Lietuvos klubai rungtyniavo Norvegijoje, Olandijoje, Šveicarijoje, Prancūzijoje, Čekoslovakijoje, Egipte. Nuo 1939 m. užmezgti draugiški santykiai su Lenkijos sportininkais⁵.

Įdomu, kad pirmosiose Lietuvos krepšinio pirmenybėse 1922 m. dalyvavo tik moterys. 1924 m. surengtas ir vyrų čempionatas. Krepšinio populiarumas išaugo po JAV lietuvių krepšinininkų Felikso Kriaučiūno, Prano Lubino, Mykolo Ruzgio, Prano Talzūno, Juozo Žuko viešnagės 1935 metais. Jų žaidimas Lietuvos rinktinėje pakėlė vietinių krepšinininkų meistriskumą, atnešęs pergalę 1937 m. Europos čempionate Rygoje. Šis laimėjimas suteikė naujų impulsų krepšinio entuziastams Lietuvoje. 1939 m. Kaune vykusiame III Europos krepšinio čempionate Lietuvos krepšinininkai antrą kart iš eilės tapo čempionais. Šias pergales liudija vieni vertingiausių prizų rinkinio eksponatų – Latvijos prezidento Karlio Ulmanio Lietuvos komandai dovanota dekoratyvinė sidabrinė lėkštė ir Prezidento Antano Smetonos prizas – mažutę kraičio skrynią primenanti sidabrinė dėžutė, pagaminta pagal Jono Juozo Burbos projektą. 1938 m. Lietuvos krepšinininkės Romoje vykusiose I Europos moterų krepšinio pirmenybėse iškovojo antrąją vietą ir buvo apdovanotos Romos mero įsteigtu prizu – Kapitolijaus vilkės sumažintu atvaizdu iš bronzos⁶ (3 pav.).

3 pav. Antikinės skulptūros „Kapitolijaus vilkė“ kopija. Romos gubernatoriaus dovana I Europos moterų krepšinio pirmenybių II vietą laimėjusiai komandai. Roma, 1938. Bronza, liejyba; marmuras, šlifavimas (ČDM, Rimantės Ropytės nuotr.)

Sportiniai prizai

Sportinių apdovanojimų tradicija siekia antikos laikus, tad XIX a. sporto judėjimo dalis buvo ir apdovanojimo ceremonias, kurio atributu tapo įvairūs prizai. Vardinius ir pereinamuosius prizus steigė valdovai, verslininkai, bankininkai, politikai, organizacijos ir asociacijos. Prizais siekta skatinti sporto judėjimą, bet kartu ir įsiamžinti greta sporto čempionų.

4 Stonkus 2007: 17–25; Narbutas 1978a: 11–15.

5 Bertašius 1999: 10–18.

6 Narbutas 1978b: 300.

Tradiciškai sportinis prizas buvo indo, dažniausiai vazos ar taurės, formos. Tyrinėjant prizų formas ir dekorą, matyti, kaip išraiškingai ir įtaigiai šiuolaikiniame pasaulyje pritaikytos antikos tradicijos. Sporto prizų formos ir dekoras dažnai kartoja antikinių keraminių ir metalinių indų – amforų, dviąsių pielikų, kraterių (indų, skirtų vyną skiesti vandeniui), kilikų (grakščių taurių vynui gerti) – formas. Kai kurie prizai primena įvairių konfesijų liturgines taures – stambesnes, apibendrintų formų, su santūriu dekoru arba visai be jo. Kai kurių prizų-taurių formos ir dekoru elementai atkartoja Vakarų Europos XVI–XVII a. cechų reprezentacines sidabrines puošnias taures. Dažniausia jos būdavo su dangteliais, kurių viršuje pritvirtintos mitologinių dievybių ar cecho globėjo-šventojo skulptūrėlės. Šių indų pagrindas stabilus, dažnai su figūriniu kojele, viršutinė dalis cilindro ar konuso formos, dangteliai su skulptūrele ir vėliavėle⁷.

XX a. 3–4-ajame dešimtmetyje išpopuliarėjo masiškiau gaminami analogiškų formų, labai saikingos puošybos sporto prizai su dangteliais, kurių viršuje pritvirtintos sportininkų skulptūrinės figūrėlės. Populiariausios – vaizduojančios nugalėtoją su iškeltu laurų vainiku rankoje ar lauro lapų vainikas. Sienuose ar pagrinde išraižyti įrašai nurodo, kada ir kur vyko varžybos, kas rungsi. Pereinamuosiuose prizuose pažymimi fundatoriai ir nurodyta sporto šaka, kuriai skirta ši dovana. Tokių prizų yra Čiurlionio muziejaus rinkinyje; didžioji jų dalis pagaminta Vokietijos metalo dirbinių gamyklose. Šių gamyklų dirbinių kataloguose prizai sudaro atskirą gaminių porūšį. Akivaizdu, kad jau XX a. pradžioje jie tapo masinės produkcijos dalimi. Natūralistinė sportininko statulėlė iš bronzos ar kito metalo su marmuro pjedestalu galėjo būti ne tik dovana sportininkui, bet ir puošti

peleninę, laikrodį, rašalinę, kitą buitinių mažmožių. Jos miniatiūra galėjo būti pritvirtinta taurės dangtelio centre. Tokiais sporto prizais iš Vokietijos laikinojoje sostinėje nuo 1923 m. prekiaavo S. Kacelenbogeno ir Tipografaitės sandėlis, įsikūręs Kaune, Laisvės al. 21⁸. Juos pardavinėjo ir Mejerovičius, galbūt ir broliai Goldvaseriai bei Konstantino Ario sporto reikmenų parduotuvė Kaune (4 pav.).

Aukšti, variniai, puošnūs bokalai su dangteliais, sujungtais ašele, buvę Hanzos pirklių ar laivų kapitonų turto ir galios simboliai, įvairiais variantais ir iš pigesnių medžiagų – keramikos, medžio – iki šių dienų paplitę visoje Vakarų Europoje, ypač Skandinavijos, Vokietijos, Latvijos, Estijos buityje, liaudies mene, taip pat kaip prizai buvo dovanojami sportininkams. Kai kurios dovanos nugalėtojams yra tiesiog praktiški, bet gana brangūs daiktai – laikrodžiai, albumai, bloknotai, parkeriai, sidabriniai portsigarai, sidabriniai servizai, rūkymo ir skutimosi rinkiniai; būta ir piniginių prizų.

4 pav. Skulptūra „Futbolininkai“. Kauno burmistro Antano Merkio įsteigtas sporto prizas tarp miestinių futbolo rungtynių (Kaunas ir Klaipėda) nugalėtojui. Vokietija, 1935. Metalas, liejyba; marmuras, šlifavimas, poliravimas; sidabras, graviravimas. 31,5 × 11 × 26 (ČDM, Rimantės Ropytės nuotr.)

7 Jursone 1999: 91, 93, 113, 142, 197, 275–277.

8 S. Kacelenbogeno ir Tipografaitės sankrova 1923 (paskutinis viršelio psl.).

Lietuvoje prizus sportininkams steigė įvairūs asmenys – nuo valstybės prezidento iki žinomų amatininkų. Rinkinyje yra vieno garsiausių tarpukario Kauno auksakalių Juozo Gerštiko 1933 m. prizas lengvaatlečiams, garsiausios laikinosios sostinės kirpyklos (1924–1940) savininko Juozo Muralio prizas, spauda mini Klaipėdos S. Edelšteino sidabro dirbinių fabriko, Kauno H. Tilmanso metalo dirbinių fabriko įsteigtus prizus.

Čiurlionio muziejaus prizų rinkinys liudija ir gražią tradiciją, kai varžybų dalyviai apsikeičia dovanomis. Kolekcijoje saugomos Latvijos garbės dovanos (48 vnt.), 1925–1939 m. įteiktos Lietuvos sportininkams prieš futbolo, krepšinio, lengvosios ir sunkiosios atletikos, vandens sporto, buriavimo rungtynes. Deja, lietuviškų dovanų ir prizų Latvija neišsaugojo, todėl sunku nustatyti, kas Lietuvoje galėjo gaminti tokio pobūdžio dirbinius. Lietuviška kolekcija teikia daugiau

medžiagos Latvijos taikomosios dailės ir amatų studijoms, patvirtina, kad ir Latvijoje, ir Estijoje sąlygos taikomosios dailės ir dailių amatų plėtotei buvo kur kas palankesnės negu Lietuvoje. Nepriklausomybė paskatino latvius ir estus perimti iš vokiečių bei skandinavų amatininkų net tokius specifinius amatus, kaip auksakalybą. Latvijos auksakalių draugija (LAK), kurios narių pagamintų sporto prizų yra mūsų rinkinyje, tarpukariu sėkmingai veikė kaip juridinis asmuo – Didžiosios gildijos įpėdinė. Būdamą senų Rygos auksakalystės amatų tradicijų sekėja, išsaugojusi sandarą, vidinius veiklos principus, narių pareigas ir atsakomybę, ji kontroliavo ir garantavo gaminių kokybę, taip pat išlaikė amato mokymo sistemą. Didžioji dalis Rygos auksakalių, dirbusių 1920–1930 m., savo veiklą pradėjo kaip šio amato mokiniai žymiose XX a. pradžios Rygos auksakalių dirbtuvėse. 1922 m. įkurta Valstybinė prabavimo valdyba turėjo reikalų su auksakaliais kaip su autoritetinga organizacija. Kaip ir kitos amatų organizacijos, 1936 m. auksakaliai pateko į įkurtą Latvijos amatų rūmų (LAR) žinią. Pertvarkomas mokymas, meistrų diplomų įvedimo ir gavimo nuostatai bei reikalavimai, pameistrių rengimas, prekybos klausimai. LAR Tarybos nariais buvo ir žymūs Rygos auksakaliai – Janis Betinšas, Arnoldas Naika. Mūsų rinkinio sidabrinės taurės, garbės dovanos, buvo pagamintos žymių to meto Rygos auksakalių: Janio Kalninšo, Vilhelmo Lampes, Salomono Loišo, Adolfo Štolco⁹. 1937 m. Latvijos prezidento Karlio Ulmanio dovana II Europos krepšinio pirmenybėms – masyvi dekoratyvinė sidabro lėkštė – buvo užsakyta A. Štolcui (5 pav.).

5 pav. Dekoratyvinė lėkštė. Latvijos prezidento Karlio Ulmanio dovana II Europos krepšinio pirmenybių Rygoje nugalėtojais – Lietuvos krepšinio komandai 1937 05 3–7. Auksakalys Adolfas Štolcs. Ryga, 1937. Sidabras; liejyba, štampavimas, emalis. H – 3; plotis – 45 (ČDM, Rimantės Ropytės nuotr.)

⁹ Janis Kalninšas 1929 m. įregistravo dirbtuves, gaminusias grandinėles, pinigines, krištolo indų apkaustus, aizergų ženklus, kokardas kariuomenei; Vilhelmas Lampe nuo 1932 m. turėjo dirbtuves, kuriose 1937 m. dirbo 6 darbininkai. Pagal dailininkų piešinius jis gamino bokalus, servizus likeriu, duonines-lėkštes, cukrines, taures. Salomonas Loišas minimas nuo 1923 m. Nuo 1931 m. jo dirbtuvės „Wilhelm Poge and Co“ gamino stalo įrankius, taures, cukrines, druskines, servetėlių žiedus. Adolfo Štolco dirbtuvėje Rygoje dirbo 6 darbininkai. Nuo 1937 m. jis – LAK auksakalių sekcijos narys. Žr. Dzelme 2001: 462–468.

6 pav. Vaza. Latvijos futbolo sąjungos garbės dovana. „Burtnieks“ porceliano dirbtuvė. Dail. Sigismunds Vitbergs. Ryga, 1932. Porcelianas; glazūra, viršglazūrinė tapyba; sidabras; valcavimas, auksavimas. H–29,6; Ø – 13 (ČDM, Rimantės Ropytės nuotr.)

carinės Rusijos porceliano pramonininkas Sidoras Kuznecovas Rygoje įsteigė porceliano ir fajanso fabriką. Iš čia buvo patogų eksportuoti gaminius į Vakarų Europą, Artimuosius Rytus. Meistrus jis kvietėsi iš užsienio, kvalifikuotus darbininkus – iš kitų nuo XIX a. pradžios Rusijoje veikusių savo fabrikų. Dalį žaliavos ir dažų atsigabendavo iš Vakarų Europos. Tarpukariu fabrikas sėkmingai ir pelningai tęsė savo veiklą, jame dirbo keliolika žinomų to meto Latvijos dailininkų¹¹. Deja, jų (Vernerio Krisono, Augustės Silinios) gyvenimo faktai ir kūrybinė veikla kol kas nesulaukė didesnio latvių menotyrininkų dėmesio ir įvertinimo. Herbertas Mangoldsas, 1933 m. baigęs Latvijos dailės akademijos grafikos skyrių, projektavo porceliano dirbinius. Rinkinyje yra viena šio dailininko tapyta porceliano vaza, dekoruota latvių merginos atvaizdu. Meniškais, realistiškai išraiškingais skulptūros darbais garsėjo ir Latvijos dailės akademijos absolventė skulptorė Augustė Silinia¹². Rinkinyje yra A. Silinios autorinis darbas „Piemuo“.

Be abejo, abiejų šalių dailininkai itin vertino liaudies meno tradicijas; perpintos *art deco* naujovėmis jos formavo savitus taikomojo meno dirbinius. Tarp latviškų garbės dovanų yra porceliano vaza, dekoruota tapytu latvių tautiniais rūbais atvaizdu laukų fone. Tokie nacionaliniai, liaudies dainų siužetai – vaikinai ir merginos – buvo populiarūs ir mėgiami to meto latvių ir estų dailininkų kuryboje, ypač taikomajame mene. Nors mūsų rinkinio vaza nesignuota, tačiau tiek siužetas, tiek atlikimo maniera, tapačios kompoziciją papildančios detalės – debesėlių piešinys fone ar pievos gėlių stilizacija – primena analogiškos formos vazą su pavaizduotu vaikinų latvių tautiniais rūbais ir kuoklėmis rankose, esančią Latvijos muziejuje. Signatūra joje nurodo, kad tai vieno žymiausių to meto Latvijos dailininkų Sigismundo Vidbergo darbas¹⁰. Išskirtinis atvejis, kad žinomo dailininko kūrinys išliko tik mūsų kolekcijoje ir nebuvo žinomas latvių menotyrininkams. Vaza dekoruota ir išdegta 1929–1939 m. prie „Burtnieks“ cheminės dažų laboratorijos įrengtoje nedidelėje porceliano dirbtuvėje (6 pav.).

Nepriklausomoje Latvijoje sėkmingai tęsė veiklą dar Rusijos imperijos laikais įkurtos porceliano, stiklo įmonės. Vertingiausi jų produkcijos pavyzdžiai kaip garbės dovanos mielai buvo teikiami Lietuvos sportininkams. 1841 m.

10 Konstans, Poluikėviča 1984: 48–53, 59, 74–75, 78.

11 *Latviešu tēlotāja māksla* 1986: 245–246.

12 A. Silinia dirbo M. Kuznecovo porceliano fabrike laisva dailininke. Mažosiose plastikoje mėgo vaizduoti kaimo gyvenimo momentus ir personažus – piemenėlius, melžėjas ir kt. Viršglazūrinė tapyba juos dekoruodavo pati autorė.

Dalis latviškų garbės dovanų – išpūdingos krištolo vazos, taurė, bokalai. Tai – serijiniai klasikinių formų, sudėtinga raižyba dekoruoti dirbiniai. Latvių menotyrininkai juos priskiria Livanų stiklo fabriko (įkurto 1887 m. Latgalėje) gaminių grupei. Jie papuošti anksčiau minėtų Rygos auksakalių darbo sidabro apkaustais su išgraviruotais įrašais.

Tarp latviškų garbės dovanų – liaudiški medžio bokalai, dvi dekoratyvinės medinės lėkštės. Jų dekore vyrauja stilizuoti senieji indoeuropietiškieji simboliniai ugnies kryžiai ar svastikos (dar vadinami Perkūno kryžiais, Laimos kryžiais, randamais jau XI a. latvių audiniuose), baltiškųjų saulučių, stogelių (vėlesniųjų Dievo ženklų variantų), auseklių kompozicijos¹³. Plona, trapi ir grakšti sudėtingos ornamentikos linija mediniame paviršiuje atlikta tvirta įgudusio, profesionalaus, deja, kol kas nežinomo meistro ranka.

Du meniški juodo medžio dirbiniai – latvių riterio skulptūra ir analogišku vyro profiliu padabinta dekoratyvinė lėkštė – kiek primena latvių liaudies epo herojaus Lačplėsio atvaizdus. Skulptūros signatūroje yra dailininko (E. Šnaiders, 1936) parašas. Žinomas tik vienas šio autoriaus darbas, kurio siužetas ir atlikimo technika labai panašūs į minėtus eksponatus – „Talavos pilies sargybinio mirtis“, eksponuotas I Latvijos taikomojo meno parodoje Rygoje 1937 metais¹⁴.

Estiškų sporto prizų rinkinyje yra 19 eksponatų. Pirmasis – 1925 m. vykusio III tarpvalstybinio Lietuvos ir Estijos futbolininkų susitikimo dovana – sidabrinė taurelė, carinės Rusijos Peterburgo auksakalio darbo, o visi vėlesnieji – žymiausių to meto estų dailininkų originalūs darbai, dažnai specialiai gaminti tam tikroms varžyboms kaip garbės dovanos.

Jauna nepriklausoma Estijos Respublika išgyveno naują auksakalybos ir amatų meninį pakilimą, ypač XX a. 4-ajame dešimtmetyje. Naująją menininkų ir meistrų kartą, skirtingai nei anksčiau, sudarė vien estai¹⁵ (7 pav). Jau 1914 m. Estijoje gyvavusios dailės draugijos Taline įkūrė pramoninės dailės mokyklą, kuri po Estijos nepriklausomybės paskelbimo tapo valstybine Pramoninės dailės mokykla. Nuo 1920 m. pradėjo veikti eksperimentinė spaustuvė, buvo rengiamos skulptūros, grafikos, keramikos, stiklo šlifavimo ir graviravimo, audimo specialybės. Dėstytojais kviečiami dirbti garsiausi to meto dailininkai, baigę mokslus Vakarų Europoje. 1922 m. ji reformuota pagal analogiškų Vakarų Europos mokyklų pavyzdžius, o nuo 1934 m. buvo galima gauti dailininko ar taikomojo meno specialisto aukštojo mokslo diplomą. Joje dėstė Eduardas Taska-Laaksonenas, Estijos dailiosios odos ir knygų įrišimo pradininkas¹⁶. Rinkinyje yra E. Taskos darbo estų sportininkų įteiktos

13 Butkus 1990: 64–70.

14 *I Latvijas dailamatniecības izstādes* 1937: 45.

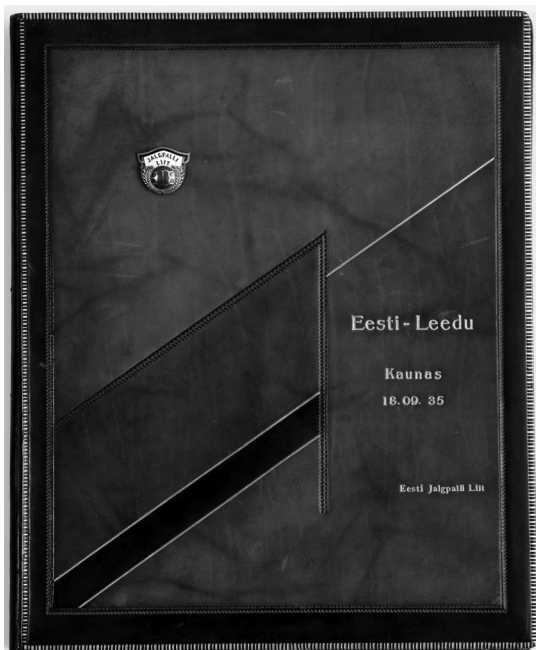
15 Kirme, 2000: 291.

16 E. Taska-Laaksonenas 1913–1917 m. atidarė savo pirmąją dirbtuvę Peterburge. Grįžęs į Estiją nuo 1923 m. vadovavo dailiosios odos, knygų įrišimo seminarams, peraugusiems į šios meno rūšies mokyklą. Be dėstytojo darbo, dar buvo įmonės „Estokiojt“ kompanjonas (1923–1933). Vėliau dailininko nuosavybe tapusios ateljė ir dirbtuvės nuo 1933 m. reorganizuotos į įmonę „Taska“, veikusių iki 1940 m. Estijos okupacijos. Įmonės veikloje atsiskleidė E. Taskos, organizatoriaus, naujų meninių ir technologinių sprendimų novatoriaus, talentas. Augant gamybai, dirbti pakviečiami žymiausi to meto Estijos dailininkai grafikai. Dailininkas vadovavosi Vokietijos ir Šiaurės šalių amatų gildijų nuostatais – reiklumu sau, siekė, kad darbai būtų techniškai tobuli, suprasdamas, kad tik tokie dirbiniai – piniginės, aplankai, knygų ir albumų viršeliai, dėklai raktams, akiniams – gali būti paklausūs prabangos, prestižo prekė Vakarų Europoje. Savo kurtame dekore nuo istorizmo jis perėjo į *art deco* stilių, kuriame vyravo geometriniai, asimetriški, kubistiniai ornamentai, stilizuoti nacionaliniai motyvai, išryškinti grafiška linija. Nuo 1931 m. jis jau buvo žinomas ir pripažintas dailininkas Vakarų Europoje. 1937 m. Paryžiaus parodoje už knygų įrišimus apdovanotas Grand Prix. Tuo metu buvo vienas turtingiausių Estijos verslininkų. Po 1940 m. jo dirbtuvė buvo nacionalizuota, jis areštuotas ir išvežtas į Sibirą, kur mirė dėl nepakeliamų sąlygų. Žr. БАЛК-ФАЛК 1983: 34–36; Valk-Falk 1994.

7 pav. Dekoratyvinė lėkštė. Estijos futbolo federacijos garbės dovana. Pagaminta Nicol Langebraun porceliano dekoravimo fabrike. Talinas, 1933. Porcelianas; dekolis, tapyba. H – 2,5 (ČDM, Rimantės Ropytės nuotr.)

8 pav. Aplankas. Estijos Futbolo federacijos garbės dovana. Dail. Eduard Taska, Talinas, 1935. Oda, spausta; auksavimas, metalas; emalis; popierius. 31 × 25,5 (ČDM, Rimantės Ropytės nuotr.)

garbės dovanos – du aplankai, dėžutė, knyga *Kalevipoeg* (1935) odiniais įrištais viršeliais, kurių meniniuose sprendimuose atsiskleidžia visa dailininko kūrybinė dvasia (8 pav.).

Kito žymaus estų dailininko Oto Tammeraido (1895–1942) meninio metalo studijoje-dirbtuvėje Taline pagaminta dekoratyvinė lėkštė taip pat buvo padovanota kaip garbės dovana Lietuvos sportininkams (9 pav.). Dailininkas mėgo ir plačiai propagavo *art deco* stilių, kūrybiškai panaudodamas sumodernintą tautinę, nacionalinę ornamentiką. Gamino žvakides, primenančias Skandinavijos šalių kalvių darbo dirbinius, bokalus, sporto prizus. Minėtos varinės, sidabruotos lėkštės paviršius šiurkštokas, tartum kalstytas kalvio ranka, dekoruotas išraižytais estų liaudiškais ornamentais.

Tragiško likimo lietuvių dailininkas Juozas Jonas Burba – vienas iš nedaugelio (o gal ir vienintelis), kūręs sporto prizus tarpukario Lietuvoje¹⁷. Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje, Taikomosios dailės skyriuje, saugomas 1939 m. III Europos krepšinio pirmenybių garbės globėjo Lietuvos Respublikos prezidento Antano Smetonos asmeninis prizas – *art deco* stiliaus sidabrinė gintarais puošta kraičio skrynelė, pagaminta F. Ivanovo dirbtuvėse (10 pav.).

Dailininkas yra sukūręs kelias sporto dovanas tarpvalstybinėms Švedijos ir Lietuvos futbolo rungtynėms, 1933 m. birželio 29 d. vykusioms Kaune. „Kažkas pagal dailininko Burbos projektą tai progai pagamino švedams dovaną. Dovanos projektas yra labai originalus ir grynai lietuviškas. Vaizduojama saulė iš lietuviškų, stilizuotų motyvų, išpjaustyta sidabre ir prikalta prie juodos ažuolo lentos. Apačioje Lietuvos ir Švedijos herbai“¹⁸.

¹⁷ 1941 m. J. Burba su šeima buvo ištremtas į Krasnojarsko sritį, ten mirė 1952 m., perlaidotas Panevėžio kapinėse.

¹⁸ Kronika 1933: 345.

XX a. pirmosios pusės Lietuvos auksakaliai, susitelkę laikinojoje sostinėje Kaune, ilgą amžėmis amato tradicijomis, profesionalumu ir meistriškumu negalėjo prilygti garsiems Vilniaus meistrams. Čia auksakalyba buvo jokio specialaus meninio išsilavinimo negavusių (jo tuo metu, išskyrus Klaipėdos kraštą, Lietuvoje niekas griežtai ir nereikalavo) daugiausia svetimtaučių amatininkų rankose. Nei moderniojo meno įtaka, nei lietuvių nacionalinė dailė jų dirbiniuose beveik neatsispindėjo. Jų gaminti indai ir papuošalai – istorizmo stiliaus produkcija, dažniausiai tik paklausė prekė. Išimtis – Samuelis Edelšteinas, vienintelis Lietuvoje sidabro dirbinių fabriko Klaipėdoje (nuo 1922 m; nuo 1939 m. Kaune) savininkas. Jo dirbtuvėje pagaminta sidabrinė taurė su Vytimi – originalus Lietuvos auksakalio darbo sporto prizas. Nors Lietuvoje *art deco* stilius užėmė reikšmingą vietą, tačiau neišsivyravo. Lietuva neturėjo gilesnių miesto kultūros tradicijų, nors ir stiprėdama ekonomiškai nesugebėjo labiau išplėsti ir įsisavinti meninio stiliaus importo¹⁹.

Vienintelis žinomas lietuviškų proginių ir sporto prizų autorius ir atlikėjas – Filipas Ivanovas, reljefinio kalstymo ir metalo graviravimo dirbtuvės Kaune, Gedimino 21, savininkas ir kvalifikuotas meistras. F. Ivanovas gamino įvairias progines dekoratyvias plaketes, bareljefus, skiriamuosius ženklus ir ženklelius policijai, kariuomenei, kuriuose vyrauja karinė ir tautinė atributika bei simbolika. Kūrinių plastinė kompozicija lakoniška, realistinė, monumentali. Gal dėl užsakovų (kariuomenės, valdininkijos) skonio ir įtakos moderniojo meno apraiškos nepalietė jo dirbinių stilstikos. F. Ivanovo dirbtuvėje pagamintas ir rinkinyje išlikęs prizas – plaketė, dovana šaudymo varžybų nugalėtojui (11 pav.). Lietuvos muziejuose tikriausiai saugoma ir daugiau neatributuotų šio meistro darbų²⁰.

¹⁹ *Art deco Lietuvoje* 1998.

²⁰ Škiudienė 1999: 334–365.

9 pav. Dekoratyvinė lėkštė. Estijos futbolo sąjungos garbės dovana. Dail. Otto Tammeraid. Talinas, 1939. Varis; kalstymas, lenkimas, sidabravimas, raižymas. H – 6,7; Ø – 29,5 (ČDM, Rimantės Ropytės nuotr.)

10 pav. Dailininkas Jonas Juozas Burba prie kraičio skrynelės (pagal jo projektą pagamintos) – prezidento A. Smetonos dovanos III Europos krepšinio pirmenybių 1939 m. Kaune nugalėtojams (R. Škiudienės asm. archyvas)

11 pav. Plaketė. Lietuvos Ministro Pirmininko Juozo Tūbelio įsteigtas pereinamasis sporto prizas šaudymo rungtynių nugalėtojui 1937 m. Filypo Ivanovo dirbtuvė. Kaunas, 1937. Bronza, liejyba; raižymas, medis. 40x33,6x5,5 (ČDM, Rimantės Ropytės nuotr.)

Pirmosios dovanos sportininkams (deja, neišlikusios) minimos jau 1921 m. liepos 30–31 d. Kaune vykusiose pirmose lengvosios atletikos pirmenybėse. Jas organizavo bei aktyviai dalyvavo nenuilstantys sporto propagotojai – Juozas Eretas, Stepas Garbačiauskas, iš Amerikos atvykęs Steponas Darius. Pirmiesiems Lietuvos lengvosios atletikos rungtynių (jos vyko Vytauto kalne) nugalėtojams dovanas skyrė Lietuvos Ministerių kabinetas, Prekybos ir pramonės bankas, Lietuvos bankas, *Laisvosios Lietuvos* redakcija ir Fizinio lavinimo sąjunga. „Tapo apdovanoti 26 žmonės taurėmis, statuetėmis, medaliais. Vakare „Metropolyje“ buvo suruošta Pirmųjų Pirmenybių Nugalėtojų paminėjimui laisva sueiga“²¹. Pirmenybėse dalyvavo 30 dalyvių, iš jų apdovanoti 26. Tokia dovanų gausa gerokai nustebino žiūrovus. 1923 m. liepos 15 d. vykusiose lengvosios atletikos pirmenybėse minimos ne tik asmeninės dovanos, bet ir pereinamieji prizai: „Pavienes dovanas įgyja pirmi trys laimėtojai kiekvienoje šakoje. Grupių (komandų) nugalėtojai gauna pereinamas dovanas Lietuvos Sporto Lygos, Fizinio Lavinimos Sąjungos, Laisvosios Lietuvos ir kt.“ Pavienės dovanos buvo medaliai, o pereinamosios – taurės, statulėlės ir t. t. Medaliais galėjo būti vadinamos ir nedidelės plaketės – žetonai, pagaminti to meto Kauno auksakalių (J. Gerštiko, M. Kliono).

Nuo nepriklausomybės pradžios fizinė kultūra ir sportas vis labiau įsitvirtina kariuomenės gyvenime. Pradėta skatinti ir karius sportininkus. Populiariausios vienkartinės dovanos: rankiniai laikrodžiai (gana brangi dovana, kurią tuo metu galėjo įsigyti toli gražu ne kiekvienas Lietuvos gyventojas), portcigarai, piniginiai prizai, parkeriai, įvairūs žetonai ir medaliai (jų nėra mūsų rinkinyje, apie juos žinome tik iš to meto periodikos).

Puikus pavyzdys, kaip susidomėjimą sportu gali sukelti tinkamai išreklamuotas prizas, yra 1924 m. Kooperacijos banko įsteigta pereinamoji dovana Lietuvos futbolo komandoms. Išlikęs tik išsamus jos aprašymas ir kelios nuotraukos to meto periodikoje liudija, koks buvo puošnus bei vertingas šis daiktas, pagamintas tikriausiai Vokietijoje. Ta proga surengtas neįprastai šventiškas renginys labai sudomino miestiečius ir atnešė pelno rungtynių rengėjams²².

1926 m. rungtynės dėl šio prizo sportininkams buvo reikšmingos ir tuo, kad: „Prie progos reikia pabrėžti labai malonų mūsų sportininkams faktą: šios rungtynės buvo Lietuvoje pirmos, į kurias atsilankė Ekselencijos: Valst. Prezidentas [K. Grinius – R. Š.]

21 Lengvosios atletikos komitetas 1923: 355.

22 J. J. Koperacijos dovana 1924: 131.

ir Ministras Pirminkas [Mykolas Šleževičius – R. Š.], Krašto apsaugos Ministerio [Juozas Papečkyš – R. Š.] ir Vyr. Štabo Virš-ko lydimi²³. Galbūt tai buvo viena iš priežasčių, paskatinusių Lietuvos prezidentą Kazį Grinių (įgijusį gydytojo profesiją) įsteigti pirmuosius Lietuvos Prezidento sporto prizus²⁴.

Jie neiškilo, tačiau minimi to meto spaudoje. Vartant archyvuose 1926 m. prezidentūros dokumentus apie ūkinius reikalus bei išlaidas, stebina labai kuklių prezidento poreikių finansinės ataskaitos, taupumas tvarkant buitines reikalus. Kaip kontrastinga išimtis 1926 m. minima iš Mejerovičiaus firmos įsigyta sidabrinė taurė už 320 Lt; už kitą sidabro taurę Taločkai sumokėta 340 Lt; trečioji taurė įsigyta iš „Walter Bistrick“ firmos Karaliaučiuje už 99, 60 Lt; už „Karl Steyl“ firmos (Karaliaučius) taurę sumokėta 600 Lt²⁵.

Lietuvos prezidentas Kazys Grinius įsteigė pereinamuosius prizus: šaudymo medžiokliniais šautuvais varžybų nugalėtojui, dviračių lenktynių nugalėtojui, kariuomenės sportininkams lengvaatlečiams.

Prezidentas Antanas Smetona dažnai buvo renkamas sporto organizacijų globėju. Kaip numatyta tarptautinių prizų steigimo ir teikimo nuostatuose, prezidentas pasirašydavo specialų prizo steigimo aktą. 1927 m. liepos 9–10 d. Klaipėdoje vyko pirmosios lengvosios atletikos pirmenybės. Baigiantis pirmenybių programai aukštųjų karininkų ir vietos valdžios atstovų lydimas į stadioną atvyko prezidentas Antanas Smetona. Buvo perskaitytas prezidento aktas apie garbės prizo įteikimą. „Lietuvos Respublikos Prezidento aktas. Lietuvos Sporto Lygai. Turėdamas galvoje didelę sporto reikšmę fiziniam Lietuviių Tautos auklėjime ir norėdamas paskatinti sporto organizacijų veikimą, paskiriu nuo šių 1927 metų Lietuvos Sporto Lygai Respublikos Prezidento Garbės Prizą. Respublikos Prezidento Garbės Prizas skiriamas metinių L. Sporto Lygos organizuojamų lengvosios atletikos pirmenybių estafetiniam bėgimui 4 kartus po 400 metrų, kaip pereinamoji dovana. Respublikos Prezidento Garbės Prizas galutinai pereina nuosavybėn tos sporto organizacijos, kuri laimės dovaną tris kartus iš eilės. A. Smetona, Respublikos Prezidentas, Kaunas, 1927 m. liepos mėn. 7 d.“²⁶

Prezidentas A. Smetona buvo įsteigęs šiuos pereinamuosius prizus: nuo 1931 m. ralio „Aplink Lietuvą“ nugalėtojui, futbolo rungtynių tarp Pirmojo Lietuvos Prezidento vardo karo mokyklos ir Vytauto Didžiojo universiteto nugalėtojui, nuo 1931 m. tarptautinio teniso turnyro nugalėtojui, nuo 1929 m. kariuomenės pulko raitųjų konkūrų nugalėtojui (skulptūra „Glorija“ yra saugoma Vytauto Didžiojo karo muziejuje)²⁷, taip pat vienkartinius vardinius – 1938 m. tarptautinės jachtų regatos Klaipėdoje laimėtojams ir 1939 m. Kaune vykusiių III Europos krepšinio pirmenybių prizininkams.

Iš minėtų A. Smetonos įsteigtų prezidentinių prizų du yra saugomi mūsų rinkinyje. Vienas jų – istorizmo stiliaus auginiais reljefiniais ornamentais, putų atvaizdais puoštas masyvus sidabro bokalas, pagamintas Vokietijoje, „Koch & Bergfeld“ firmoje (įsteigta 1859 m. Bremene). Šis prizas yra skirtas nuo 1931 m. vykusiių lenktynių „Aplink Lietuvą“ nugalėtojui. Lenktynėmis siekta propaguoti didesnę visuomenės susidomėjimą auto-

23 X. Koperacijos taurė 1926: 440.

24 Grinius 1922: 4.

25 Išlaidų pateisinamieji buhalterijos dokumentai. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. F. 922, Lietuvos prezidento kanceliarija. Ap. 1. B. 43. P. 96.

26 Spec. koresp. Lietuvos lengvosios atletikos pirmenybės Klaipėdoje 1927: 544, 545.

27 Dragūnai laimėjo Valst. Prezidento dovaną „Gloria“ 1938: 6.

12 pav. Vaza. Lietuvos Respublikos Prezidento Antano Smetonos pereinamoji taurė (Kauno teniso klubo 1931 09 17 surengtas tarptautinis teniso turnyras Kaune). „Wilhelm Weinranck & Fritz Shmidt“ firma, Vokietija. Sidabras, štam pavimas, graviravimas; stiklas. H-36, 7; Ø-30 (ČDM, Rimantės Ropytės nuotr.)

mobiliais ir motociklais. 1020 km ilgio trasa nuo Kauno tęsėsi per Zarasus, Rokiškį, Biržus, Panevėžį, Šiaulius, Telšius, Klaipėdą, Jurbarką, Šakius, Vilkaviškį, Marijampolę, Alytų. Startavo 12 motociklų ir 14 automobilių. Prezidento A. Smetonos prizą 1931, 1932 m. laimėjo inžinierius P. Hiksa su *Dodge*, 1937 m. – M. Solevskis²⁸.

Antrasis prizas – įspūdinga sidabrinė vaza ažūrinėmis sienelėmis, gausiai dekoruotomis reljefine neorokoko ornamentika (pagaminta Vokietijoje, „Wilhelm Weinranck & Fritz Shmidt“ firmoje, įst. 1889 m. Hanau). Neorokokinė puošyba Vokietijos taikomojoje dailėje buvo populiarūs net ir XX a. pirmaisiais dešimtmečiais. Šis prezidento prizas buvo skirtas tarptautinių teniso pirmenybių (nuo 1931 m.) nugalėtojui (12 pav.).

1935 m. kovo 12 d. Kūno kultūros rūmuose Kaune Anglijos nepaprastasis ir įgaliotasis pasiuntinys T. H. Prestonas įteikė švietimo ministrui J. Tonkūnui taurę (ją padovanojo Kanados pulkininkas Grantas Sutte), skirtą Lietuvos gimnazijų sporto varžyboms. Masyvi sidabrinė taurė priminė antikinę dviąsę pieliką (amforos, statomos ant stalo, variantas).

G. Sutte ją skyrė labiausiai sporte pasižymėjusiai Lietuvos gimnazijai. Prie medinio taurės stovo pritvirtinta dešimt sidabrinių skydelių, kuriuose sužymėti metai – pradedant 1935, baigiant 1944-aisiais²⁹.

Ši taurė Lietuvos gimnazijų fizinio lavinimo programoje sukėlė tikrą perversmą: sportas tapo privalomas, o gimnazijos stengėsi, kad jų vardai patektų į taurės skydelius. 1935 m. taurę laimėjo Kauno „Aušros“ berniukų gimnazija, 1936 m. – Marijampolės Rygiškių Jono mergaičių gimnazija, 1937 m. – Šiaulių berniukų gimnazija.

Pereinamąsias taures futbolininkams ir dviratininkams buvo įsteigęs operos solistas Kipras Petrauskas. Lietuvos dviratininkų sąjunga 1926 m. liepos 18 d. surengė dviračių lenktynes Petrausko prizams laimėti. Antanas Sutkus, išrinktas Kauno jachtų klubo komandoru, įsteigė taurę Kauno jachtų klubo ir Kauno universiteto ledo ritulininkų tarpusavio varžyboms. Taurę – didžiulį pasidabruotą ragą – įteikdavo pats prezidentas Antanas Smetona. Sporto prizų steigimas tapo populiarus ir garbingas gestas. „Pavasario“, „Vasaros“, „Pabaltijo“ ir kt. taurės dažnai minimos to meto spaudoje.

Ant automobilių, priklausančių Pasaulio ir Europos šalių automobilių klubams, priekio ir šonų puikuodavosi klubo ženklai, puošę automobilius ir per tarptautines lenktynes ar

²⁸ Dviratis, motociklas, automobilis ir Lietuva 1999: 5.

²⁹ Smetona 1935: 1.

garsiuosius ralius (Monte Karlo, nuo 1911 m.). Automobilių klubų ženklai žavi išradin-gu dizainu, kuriame vyrauja spalvingi valstybių herbai, vėliavų atvaizdai, įkomponuoti į stilizuotus dantračių ar ratų apskritimus. Daugelis jų pagaminti iki šių dienų Šveicarijoje veikiančioje pasaulyje garsioje „Huguenin“ firmoje (įst. 1868 m. Le Locle).

Išvados

Šio tyrimo metu fragmentiškai apžvelgta, kaip formavosi sportininkų apdovanojimų tradicijos tarpukario Lietuvoje, kokios buvo steigiamos ir teikiamos dovanos ar prizai. Išsiaiškinta, kad XX a. pirmojoje pusėje prieš įvairių sporto šakų varžybas federacijų vadovai ar komandų kapitonai pasikeisdavo garbės dovanomis (dažnai labai vertingomis). Šiam gražiam gestui varžybų rezultatai (kurie, deja, bent jau 3-iajame dešimtmetyje Lietuvos sportininkams dažnai būdavo labai nemalonūs ir skaudūs) neturėjo jokios reikšmės. Įvairioms sporto šakoms ir rungtims buvo steigiami pereinamieji prizai. Dažnai prizo steigėjo statusas skatino sportininkus laimėti tą prizą. Neretai dovanos konkrečiai progai būdavo specialiai užsakomos žymiems šalių dailininkams, dirbtuvei. Šiuos unikalius ir vertingus taikomojo meno dirbinius, išlikusius tik Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus rinkiniuose, pavyko atributuoti. Latvijos sporto muziejuje Rygoje ir Estijos sporto muziejuje Tartu neišliko Lietuvos sportininkų įteiktos garbės dovanos tų šalių sportininkams. Šios temos estų ir latvių muziejininkai dar netyrė, kaip ir to, kas jų šalyse gamino tokius prizus. Išlikę kaimyninių šalių sporto prizai yra labai vertingi Lietuvos sportininkų tarptautinio bendravimo liudininkai.

Sportiniam judėjimui augant ir plečiantis pasaulyje, nugalėtojams skirti apdovano-jimai tampa tik tam tikslui specialiai skirtu simboliu taikomojo meno dirbiniu, deja, dažniausia jau masinės gamybos.

Tarpukario sporto prizų, dovanų Lietuvos sportininkams meniniai sprendimai, de-koro įvairovė galėtų tapti puikiu įkvėpimo šaltiniu šių dienų dailininkams, dizaineriams, kuriantiems tokius apdovanojimus.

Gauta 2011 09 13

Priimta 2011 10 16

Literatūra ir šaltiniai

1. *Art deco Lietuvoje*. Parodos katalogas. Sudaryt. ir įžangos autorė G. Jankevičiūtė. Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 1998.
2. Bertašius, A. *Lietuvos sporto žinynas 1919–1940 m.* T. 1. Vilnius: Lietuvos sporto informacijos centras, 1999.
3. Butkus, A. *Mūsų broliai latviai*. Vilnius: Mokslas, 1990.
4. *Dailės žodynas*. Vilnius: VDA leidykla, 1999.
5. Dragūnai laimėjo Valst. Prezidento dovaną „Gloria“. *Vakarai*. 1938 07 04, Nr. 152 (758).
6. *Dviratis, motociklas, automobilis ir Lietuva*. Parodos katalogas. Trakai: Trakų istorijos muziejus, 1999.
7. Dzelme, I. *Latvijas sudrabkaļi 20. gadsimta 20. un 30. gados un Rīgas meistaru zīmes. Senā Rīga, Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē*. t. 3. Latvija. Rīga, 2001.
8. Grinius, K. Seno Gydytojo Testamento Dalis. *Lietuvos sportas*. 1922 02 01, Nr. 1.
9. Jursone, A. *Rīgas zeltkaļu izstrādājumu kolekcija Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā: 16. gs. – 19 gs. 1. puse*. Rīga: Zinātne, 1999.
10. J. J. Koperācijas dovana. L.F.L.S.I – Kovas I 2:1. *Sportas*. 1924 07 29, Nr. 16–17.
11. Kamuolys. Sportas Lietuvoje. *Karys*. 1923 09 06–12.
12. Kirme, K. *Eesti Hõbe. 800 aastat hõbe-ja kullassepakunsti Eestis. Estnisches Silber. 800 Jahre Silber-und Goldschmiedekunst in Estland*. Tallinn: Kunst, 2000.

13. Konstans, Z.; Poluikėviča, T. *Rīgas porcalāns un fajanss*. Rīga: Zinātne, 1984.
14. Kronika. Graži dovana švedams. *Kūno kultūra ir sveikata*. 1933 06 01.
15. *Latviešu tēlotāja moksls, 1860–1940*. Rīga: Zinātne, 1986.
16. *I Latvijas dailamatniecības izstādes. Katalogs. No 6 februāra līdz 7 martem*. Rīga, 1937.
17. Lengvosios atletikos komitetas. Lietuvos pirmenybės 1923 m. *Karys*. 1923 07 26–31.
18. *Lietuvos kūno kultūros ir sporto istorija*. Vilnius: Margi raštai, 1996.
19. Oxladne, C.; Ballhemeir, D. *Olimpinės žaidynės*. Vilnius: Alma littera, 2000.
20. *Олимпийские игры*. Каталог временной выставки. Ленинград: Государственный Эрмитаж, 1980.
21. Narbutas, J. *Sportas nepriklausomoje Lietuvoje 1919–1936*. T. 1 Chicago. Illinois, 1978a.
22. Narbutas, J. *Sportas nepriklausomoje Lietuvoje 1937–1940*. T. 2. Chicago. Illinois, 1978b.
23. S. Kacelenenbogeno ir Tipografaitės sankrova. *Sportas*. 1923 11 25.
24. Smetona, J. Iškilms kūno kultūros rūmuose. *Lietuvos aidas*. 1935 03 16, Nr. 62(2325).
25. Spec. koresp. Lietuvos lengvosios atletikos pirmenybės Klaipėdoje. 21 Lietuvos rekordas pamuštas. *Sportas*. 1927 liepos mėn., Nr. 52.
26. Sportas. Įvairios žinios Lietuvoje. *Trimitas*. 1926 09 16.
27. Stonkus, S. *Sporto terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa, 2002.
28. Škiudienė, R. Antikinė keramika M. Žilinsko dailės galerijoje. *Kauno diena*. 1995 10 30, Nr. 255 (14672).
29. Škiudienė, R. Tam tikri tarpukario auksakalystės bruožai. *Primityvumas mene*. Vilnius: Gervėlė, 1999.
30. Валк-Фалк, Э. Художественные изделия из кожи в нашем доме. *Kuns ja kodu*. Таллин, 1983.
31. Valk-Falk, E. *Eduard Taska ja Eesti Koitekunst*. Tallinn: Kunst, 1994.
32. X. Koperacijos taurė. *Sportas*. 1926 07 05, Nr. 42.

Rita Škiudienė

“For the Honour of Lithuania”. A collection of sports trophies and awards of interwar Lithuanian athletes from the gatherings of the M. K. Čiurlionis National Museum of Art

Summary

The aim of this article is to publicize a unique and valuable collection of honorary gifts and sports awards of interwar Lithuanian sportsmen that is preserved at the M. K. Čiurlionis National Museum of Art.

In 1942, over 260 items, including prizes, automobile club badges, posters, flags and pennants from the former Physical Culture House, were transferred to the then Vytautas the Great Museum of Culture. Most of the exhibits were original works by Latvian, Estonian and Lithuanian artists Sigismunds Vidbergs, Verner Krisdon, Auguste Silinia, Otto Tammeraid, Eduard Taska, Jonas Juozas Burba, renowned goldsmiths from Riga, Tallinn, Kaunas and Western European countries. The collection includes the Latvian President Karlis Ulmanis' gift to the Lithuanian national team, the prize winner of the 2nd European Men's Basketball Championship held in Riga in 1937, the award established by the Lithuanian President Antanas Smetona to the winner of the 3rd European Men's Basketball Championship held in Kaunas in 1939, won by the Lithuanian national team, and a copy of the sculpture of the Capitoline Wolf, the prize to the winner of the 2nd place in the 1st European Women's Basketball Championship in Rome in 1938. The larger part of the sports prizes is now displayed in the exhibition at the Historical Presidential Palace.

KEY WORDS: honorary gifts, challenge cups, sports organizations, vases, cups, goblets, antique ware